

УДК 504.61:355.01(477)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2022-103-1-247-254>

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДНИК КУЛЬТУРИ МИРУ В УКРАЇНЦІВ

С. В. Толочко

ORCID 0000-0002-9262-2311

Н. О. Шевченко

ORCID 0000-0002-5982-8086

Стаття містить результати наукових досліджень щодо особливостей формування навичок екологічної безпеки як складника культури миру в українців у контексті соціальних викликів під час війни в Україні. Проаналізовано стан сформованості екологічної компетентності громадян у контексті воєнних дій та засвідчено достатній теоретичний рівень сформованості екологічної компетентності, але низький ступінь здатності практично застосувати знання щодо парадигми безпекової поведінки та реалізації здоров'язберігаючої компетентності в складних екологічних обставинах. Розглянуто теоретичні та практичні аспекти значущості поняття «культура миру» як взаємної безпеки людства в усьому її різноманітті з глибоким відчуттям ідентичності видів і спорідненості із живою землею та відсутністю потреби в насильстві. Визначено екологічну безпеку як рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, зумовлених антропогенними чи природними чинниками. Проаналізовано Програму дій з питань культури миру Генеральної Асамблеї ООН та визначено вимоги до забезпечення культури миру (повага до життя, припинення насильства, повага до суверенітету й територіальної цілісності, прав і свобод людини, мирне врегулювання конфліктів, потреби розвитку та екології нинішніх і майбутніх поколінь задля сталого розвитку). Схарактеризовано особливості безпекової соціальної взаємодії з іншими людьми, безпекової повсякденної діяльності в контексті формування екологічної культури як складника культури миру під час війни в Україні. Актуалізовано потребу розвивати вміння використовувати здобуті знання у власній здоров'язабезпечуючій діяльності, зокрема і під час відновлення території, постраждалих внаслідок бойових дій.

Ключові слова: здобувач освіти, забруднення довкілля під час війни, екологічна безпека, культура миру.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Агресія збройних сил Російської Федерації в Україні, котра виявляється у використанні важкого наземного озброєння, зокрема далекобійної артилерії, ракет, морських кораблів і військової авіації, призвела до великих утрат серед мирного населення та ушкодження природної системи України. Результати для довкілля від війни (збільшений радіаційний фон у Чорнобильській зоні через переміщення важкої бронетехніки та іншого транспорту по забруднених ґрунтах та підняття радіоактивного пилу в повітря; ураження балістичними ракетами нафтобаз на всій території України та забруднення повітря над житловими районами токсичними продуктами відкритого горіння; пошкодження газопроводів у населених пунктах, потужні вибухи та ударні хвилі; ураження підприємств різних галузей виробництва та створення хімічної небезпеки для мирних мешканців та екосистем) потребують проведення належних заходів для забезпечення екологічної безпеки в Україні. Широкому загалу зрозуміло, що після закінчення війни екологічні проблеми виявлятимуться ще тривалий час. Упродовж війни на Україну було випущено понад тисячу ракет, знищено більше 7000 одиниць військової техніки окупантів різного типу, що призводить до накопичення канцерогенного сміття: розлитого палива, зруйнованої техніки та відпрацьованої зброї, підірваних ракет. Негативний вплив на довкілля загрожує здоров'ю та життю всіх тих, хто залишився в Україні нині та житиме надалі. Уламки, що утворюються під час нинішніх обстрілів будівель, отруюють повітря, обпікають шкіру, інші органи. Хімічні речовини, що виділяються з пошкоджених об'єктів і критичної інфраструктури, просочуються в землю, отруюючи ґрунт і рослини, важливі для харчової галузі. Так, пошкодження інфраструктури водопостачання, санітарії та гігієни створює широкі загрози для здоров'я, включаючи черевний тиф, холеру, дизентерію та поліомієліт тощо. Унаслідок підвищення температури через відсутність централізованого водопостачання та каналізації, розкладання тисяч трупів під завалами, катастрофічного браку питної води та їжі можуть спалахнути потужні та смертоносні епідемії, що, безперечно, є наслідком екологічного забруднення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спираються автори. У попередніх наших дослідженнях (Толочко, Шкодин, 2020) виокремлено здоров'язберігаючу компетентність як інтегроване, стійке утворення особистості, що характеризує його психологічні якості, уміння, навички, характеристики та властивості, складовими якої є усвідомлення себе

суб'єктом життєдіяльності з необхідним збереженням власного фізичного і психічного здоров'я, безпекова соціальна взаємодія з іншими людьми, безпекова власна повсякденна діяльність. Доведено, що ефективність їхнього формування суттєво залежить від теоретичної, практичної та психологічної підготовленості, здійснення суб'єктних, професійно важливих та індивідуально-психічних якостей фахівця, сприйняття ним цілей, цінностей, змісту, результатів та особливостей діяльності.

Наукові пошуки стосувалися визначення та характеристики проблем і методики формування професійної компетентності з охорони праці майбутніх фахівців аграрної сфери (Толочко, Шкодин, 2020). Дослідження торкалося виявлення ступеня розроблення проблеми, уточнення поняттєво-категоріального апарату дослідження та визначення змісту, конкретизації структури професійної компетентності з охорони праці майбутніх фахівців аграрної сфери. Представлена модель професійної компетентності з охорони праці майбутніх фахівців аграрної сфери та розроблена методика її реалізації супроводжувалися визначенням та обґрунтуванням педагогічних умов процесу її формування.

Наголошується також на важливості формування екологічної як ключової компетентності здобувачів освіти (Толочко, 2021), оскільки вона передбачає усвідомлення екологічних основ природокористування, необхідності охорони природи, дотримання правил поведінки на природі, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння контексту і взаємозв'язку господарської діяльності і важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Аналіз наукових досліджень щодо особливостей формування екологічної компетентності громадян України та суспільства в цілому засвідчує недостатню розробленість означеного питання в контексті запобігання забрудненню довкілля під час війни в Україні. Значущості набуває проблема екологічної безпеки як складника культури миру в українців.

Мета статті – розкрити особливості формування навичок екологічної безпеки як складника культури миру в українців у контексті соціальних викликів під час війни в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Загальновідомо, що дефініція терміна «культура миру» ототожнена з усвідомленням мирного розмаїття як усукупнення життєвих шляхів, моделей віри, цінностей, поведінки та супутніх інституційних заходів. Її мета пов'язана зі сприянням обопільній турботі, благополуччю, рівності; оцінкою розбіжностей, управлінням та

чесним розподіленням ресурсів. Особлива значущість означеного поняття – у взаємній безпеці людства в усьому її різноманітті з глибоким відчуттям ідентичності видів і спорідненості із живою землею та відсутністю потреби в насильстві.

У затвердженій Генеральною Асамблеєю ООН Програмі дій з питань культури миру (1999), зокрема Статті 1, визначено суть культури миру як набору цінностей, установок, традицій, способів поведінки і життя (Стратегія воєнної безпеки України, 2021; Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту, 2021; Стратегія національної безпеки, 2020).

Означеним вище документом сформульовано вимоги до забезпечення культури миру, а саме:

1. Поважати життя, припинити насильство, практикувати ненасильство через використання засобів освіти, ведення діалогів та співпрацю.

2. Поважати принципи суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності держав, не втручатися у справи вітчизняної юрисдикції інших держав згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй та міжнародного права.

3. Поважати та просувати всі права й основні свободи людини.

4. Забезпечувати мирне врегулювання конфліктів.

5. Задовольняти потреби розвитку та екології нинішніх і майбутніх поколінь задля сталого розвитку.

6. Поважати та просувати права всіх на розвиток.

7. Поважати та заохочувати політику рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

8. Поважати та просувати права кожного на свободу вираження поглядів, думок та інформації.

9. Дотримуватися принципів свободи, справедливості, демократії, толерантності, солідарності, співпраці, плюралізму, культурної різноманітності, діалогу та взаєморозуміння на всіх рівнях суспільства та між народами (Стратегія воєнної безпеки України, 2021; Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту, 2021; Стратегія національної безпеки, 2020).

Безпека – це створення умов відсутності загроз життєво важливим інтересам людини (життю, здоров'ю, добробуту) для задоволення її соціальних та духовних потреб.

Екологічна безпека ототожнена з рівнем захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, зумовлених антропогенними чи природними чинниками. На рівні країни вона пов'язана із сукупністю державних заходів

(правових, економічних, технічних, гуманітарних і медичних), проведення яких відбувається з метою підтримання рівноваги між її екосистемами та антропогенним і природним навантаженням, розроблення механізмів оздоровлення й запобігання деградації довкілля, піклування про здоров'я людей.

Рівень екологічної безпеки країни визначається наявністю природних ресурсів, геополітичними чинниками та її географічним розташуванням. І саме цим викликані нинішні воєнні дії в Україні.

Питання екологічної безпеки українців актуальні як ніколи донині. На нашу думку, громадяни демонструють достатній теоретичний рівень сформованості екологічної компетентності, усвідомлення світових, українських і регіональних екологічних проблем. Проте, варто означити низький ступінь здатності практично застосувати знання щодо парадигми безпекової поведінки як власної, так і щодо об'єктів, що несуть екологічну загрозу, реалізації здоров'язберігаючої компетентності в складних екологічних обставинах та, відповідно, рівня розвиненості культури миру.

Складовими здоров'язбережувальної компетентності в цьому контексті, на нашу думку, є:

– усвідомлення себе суб'єктом життєдіяльності з необхідним збереженням власного фізичного і психічного здоров'я в умовах воєнних дій, володінням соціально-правовими основами поведінки в громадянському суспільстві, саморозумінням, самоповагою, самовдосконаленням, саморозвитком, визначенням адекватних життєвих цілей, бажанням реалізації;

– безпекова соціальна взаємодія з іншими людьми з належною відповідальністю за здійснений і нездійснений вибір, учинок чи бездіяльність, ефективне спілкування, близькі та ділові стосунки, розуміння значущості суспільного права, інтересу, адекватні способи взаємозв'язку з людьми різних національних, політичних, релігійних, соціальних шарів і прошарків, самоконтроль в умовах небезпек, зокрема й екологічних);

– безпекова повсякденна діяльність (життєзабезпечуюча, освітня, професійна, практичні навички і досвід тощо) (Tolochko S., Bordiug N., Les T., 2022).

Тож *екологічна безпека як складник культури миру в українців* у контексті соціальних викликів під час війни ототожнена із захищеністю життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля, взаємною безпекою людства в усьому її різноманітті, відчуттям ідентичності видів та спорідненості із живою землею, відсутністю потреби в насильстві. Можемо стверджувати, що свідомість українців та розуміння ними необхідності

культури миру зростає й актуалізується в складних обставинах нинішнього воєнного життя.

Генеральною Асамблеєю визначено вісім сфер діяльності з формування культури миру: через освіту, сприяння сталому економічному та соціальному розвитку, забезпечення поваги до прав людини, рівності між жінками й чоловіками, демократичної участі, заохочення розуміння, толерантності та солідарності, спільне комунікування та вільний потік інформації та знань, сприяння міжнародному миру та безпеці (Безпека людини: особливості та можливості впровадження в Україні, 2021).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, сучасні складні воєнні умови диктують зміну пріоритетів держави й суспільства щодо забезпечення екологічної безпеки українців як учасників відбудови та якісного перетворення країни на засадах культури миру.

Література

1. Безпека людини: особливості та можливості впровадження в Україні / за ред. О. Міхесвої, С. Олійник. Київ: Представництво Фонду ім. Гайнріха Бюлля в Україні, 2021. 106 с.
2. Стратегія воєнної безпеки України, Указ Президента України від 25.03.2021 №121/2021, URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 10.05.22)
3. Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту, Міністерство внутрішніх справ України, 2021, URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021> (дата звернення: 10.05.22)
4. Стратегія національної безпеки, Указ Президента України від 14.09.2020, №392/2020, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 12.05.22)
5. Толочко С. В., Шкодин А. В. Компетентісна парадигма безпекової підготовки фахівців аграрної галузі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Випуск № 28. Т. 4. С. 162–169.
6. Толочко С. В., Шкодин А. В. Методика формування професійної компетентності з охорони праці майбутніх фахівців аграрної сфери. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 2 (102). С. 127–132.
7. Толочко С. Визначення аксіологічних засад формування екологічної компетентності школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2021. № 25 (2). С. 160–172.
8. Tolochko S., Bordiug N., les T. Features of formation of environmental competence of education seekers in the context of preventing environmental pollution during war. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2022. № 3(48). P. 4–10.

References

1. Bezpeka liudyny: osoblyvosti ta mozhlyvosti vprovadzhennia v Ukraini (2021) [Human security: features and possibilities of implementation in Ukraine] / Za red. O. Miikheievoi, S. Oliynyk. Kyiv: Predstavnytstvo Fondu im. Hainrikha Bolliia v Ukraini, 2021 (ukr).
2. *Stratehiia voiennoi bezpeky Ukrainy [Military Security Strategy of Ukraine]* (2021), Ukaz Prezzydenta Ukrainy vid 25.03.2021 121/2021, Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (date of appeal: 10.05.22) (ukr).
3. *Stratehiia hromadskoi bezpeky ta tsyvilnoho zakhystu [Strategy of public safety and civil protection]* (2021), Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, Retrieved from: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/normativna-baza-mvs/proekti-normativnix-aktiv/strategiya-gromadskoyi-bezpeki-ta-civilnogo-zaxistu-ukrayini-zatverdzeno-vid-29062021> (date of appeal: 10.05.22) (ukr).
4. *Stratehiia natsionalnoi bezpeky [National security strategy]*, (2020), Ukaz Prezzydenta Ukrainy vid 14.09.2020, 392/2020, Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (date of appeal: 12.05.22) (ukr).
5. Tolochko, S. V., Shkodyn, A. V. (2020). Kompetentnisna paradyhma bezpekovoï pidhotovky fakhivtsiv ahrarnoi haluzi [Competence paradigm of safety training of specialists in the agricultural sector]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 28 (4), 162–169 (ukr).
6. Tolochko, S. V., Shkodyn, A. V. (2020). Metodyka formuvannia profesiinoï kompetentnosti z okhorony pratsi maibutnykh fakhivtsiv ahrarnoi sfery [Methods of forming professional competence in labor protection of future specialists in the agricultural sector]. *Nova pedahohichna dumka*, 2 (102), 127–132 (ukr).
7. Tolochko, S. (2021). Vyznachennia aksiolohichnykh zasad formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti shkoliariv [Determination of axiological bases of formation of environmental competence of schoolchildren]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 25 (2), 160–172 (ukr).
8. Tolochko, S., Bordiug, N., Les, T. (2022). Features of formation of environmental competence of education seekers in the context of preventing environmental pollution during war. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 3(48), 4–10 (eng).

ENVIRONMENTAL SAFETY AS A COMPONENT OF UKRAINIANS' CULTURE OF PEACE**S. V. Tolochko, N. O. Shevchenko**

The article contains the results of scientific research on the peculiarities of formation of environmental safety skills as a component of Ukrainians' culture of peace in the context of social challenges during the war in Ukraine. The state of formation of students' environmental competence in the context of military intervention is analysed and

a sufficient theoretical level of formation of environmental competence is shown, but there is a low level of the ability to apply knowledge of the paradigm of safe behaviour and implementation of health competence in difficult environmental circumstances. Theoretical and practical aspects of significance of the concept of "culture of peace" as a mutual security of humankind in all its diversity with a deep sense of identity and relatedness with the living earth and the absence of the need for violence are considered. Environmental safety is defined as the level of protection of vital personal, social, environmental, and state interests from real or potential threats caused by anthropogenic or natural factors. The UN General Assembly's Program of Action on the Culture of Peace was analysed and the requirements for a culture of peace were determined (respect for life, end of violence, respect for sovereignty and territorial integrity, human rights and freedoms, peaceful settlement of conflicts, development and environmental needs of present and future generations for sustainable development). Peculiarities of safe social interaction with other people, safe daily activities in the context of formation of environmental culture as a component of the culture of peace during the war in Ukraine are determined. The need to develop students' abilities to use the acquired knowledge in their own health care activities especially during the restoration of areas affected by military intervention are highlighted.

Key words: *citizen of Ukraine, environmental pollution during the war, environmental safety, culture of peace.*

Толочко Світлана Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (м. Київ, Україна). E-mail: svitlana-tsv@ukr.net

Tolochko Svitlana Viktorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, chief researcher of the laboratory of extracurricular education Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: svitlana-tsv@ukr.net

Шевченко Наталія Олександрівна – кандидат історичних наук, викладач вищої категорії циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін ВСП «Ніжинський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» (м. Київ, Україна). E-mail: sno13@ukr.net

Shevchenko Nataliia Oleksandrivna – Candidate of Historical Sciences, Teacher of Higher Category, Cycle Commission of Social and Humanitarian Disciplines, DS "Nizhyn Applied College of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine" (Kyiv, Ukraine). E-mail: sno13@ukr.net